

ОДБРАНА
СПЕЦИЈАЛНИ ПРИЛОГ 67

Ж
Е
Н
Е
Р
А
Т
И
Ц
Е

Униформа уместо КРИНОЛИНЕ

Два светска рата обележила су великим несрећама 20. век, али истовремено понудила и нову врсту слободе за многе жене. Наиме, током историје, учешће у рату је, углавном, било резервисано за мушкарце. У веку за нама, међутим, улога жена у оружаним снагама почела је да се мења, а такве промене и данас трају. У почетку су жене биле углавном у медицинској служби, а данас су борбени пилоти, војни полицајци, чак и генерали. Стручњаци ипак истичу да су жене, због карактерних и социјалних особина, као и израженијих способности запажања, најбоље као ратни преговарачи и обавештајци.

Пише Биљана МИЉИЋ

О подвизима жена ратница, које су, упркос оно-временим обичајима и законима, учествовале у ратовима, бројна су сведочанства у војној историји. Иако је о њима остало мало писаних трагова и евиденција, приче о јунаштву и ратничким вештинама, које су често успеvale да надмаше и мушке саборце, преносиле су се генерацијама. Неустрашиве жене биле су, углавном, прерушене и под мушким именима, поједине су оствариле и запажене војне каријере, а њихов стварни идентитет откривао се тек приликом рањавања или на самртној постели.

Упркос томе, део јавности и даље сматра да жене не треба да буду у војним трупима, нарочито у пешадијским јединицама, тенковским и артиљеријским снагама, већ само у административним пословима. Међутим, још пре пола века, у редовима Црвене армије током Другог светског рата, жене су биле у посадама тенкова, у пешадији, али и снајперисти или војни полицајци, иако су, када је највећа опасност прошла, враћане у резервне саставе.

Историчари сматрају да током историје жене нису примане у војну службу због неколико уврежених тврдњи, од којих је најдоминантнија она да су физички слабије од мушкараца. Ова тврдња почива на уверењу да је

Скулптура Амазонки

ОНЕ КОЈЕ БИРАЈУ ПАЛЕ У БОРБИ

Жене ратнице биле су чест мотив и у митологији ратних народа. У нордијској митологији валкире (старонордијски валкурја – „оне које бирају пале у борби“) су лепе ратнице које служе врховном божанству Одину и одводе најхрабрије ратнике у Валхалу након што премину, где се пали хероји припремају за коначну борбу. Имале су власт над животом и смрћу само у биткама, одређујући која ће страна победити, а јављале су се у облику вукова, гаврана, јастребова, лабудова или жена. Один их је слао на бојна поља да покупе мртве борце, који су часно и храбро погинули, а према миту, када валкире крену на крилатим коњима оклопи им тако сјаје да стварају Аурору Борелис, односно северно светло.

Најпознатија валкира је Брунхилда, која није извршила Одинову вољу, па јој је казна била да се заљуби у првог мушкарца којег угледа. Преклињала је Одина да промени казну, па ју је осудио на сан у дворцу окруженом ватром, из кога само храбри јунак може да је пробуди. На основу тог мита, који је део познате Саге о Нибелунзима из нордијске митологије, настала је бајка о чувеној Трновој Ружици.

женска конституција таква да горњи део тела није довољно снажан да повуче конопце, држи мач, пушку на рамену или да поднесе оптерећења граната током борбених акција. Осим тога, навођени су и психолошки аргументи, да су жене, за разлику од мушкараца, брижније и склоније неговању, као и да су мање агресивне.

Војни званичници су, такође, тврдили да жене немају један од квалитета младића у униформи, а који цене војске свих народа – спремност да преузму ризик, да убију и да се жртвују. Сматрало се и да је знатно трагичније убијање или рањавање жена у борби у односу на мушкарце. И даље се верује да се медијска пажња више фокусира на женске жртве, што доводи до негодовања политичара када је реч о слању жена у војне походе. Поједине војске, попут израелских одбрамбених снага, искључују жене из првих борбених редова из страха да ће им мушке колеге посвећивати посебну пажњу на бојном пољу, чиме се подрива борбена ефикасност.

Недоумице о улози жена у војним формацијама и у рату старе су колико и ратовање. Током историје женератнице одиграле су значајну улогу у многим друштвима, од пустиловних прича о Амазонкама, Јованке Орлеанке, до храбрих жена које су се раме уз раме са мушкарцима бориле у Другом светском рату. Искључиво женске јединице, које су неговале поједине земље, пример су ефикасности и успешности борбених формација без учешћа мушкараца. Упркос томе што о томе нема много сведочанстава, она која историја бележи јесу доказ њихове успешности.

Амазонке – између мита и стварности

Археолошка открића из Мексика и Перуа показала су да су, много пре доласка Европљана, жене у Латинској Америци биле ратнице, владарке и свештенице. Најбољи пример женске борбености биле су Амазонке, што је документовано записима и предањима старих Грка и Римљана, као

и многих племена Северне Африке. Иако их често смештају у подручје мита, новија истраживања све више показују да су древне ратнице постојале.

Према мишљењу историчара, оне су поникле у матријархалним друштвима, а међу њима су најпознатије биле горгонске амазонке, либијске жене-ратнице, које грчки историчар Херодот помиње у 6. веку пре Христа. Под вођством краљице Мирен, освојиле су делове Сирије, Египта, Фигије и медитеранских земља, укључујући острва Самос, Лезбос, Патмос и Самотраки. Поједини историчари сматрају да опис једне битке у Северној Африци, у којима је Мирена предводила 3.000 жена на коњима, представља и први писани спомен употребе коњице у борби.

Расправе о постојању Амазонки, прелепим крволочним женама ратницама, започели су још стари Грци, нарочито од Хомеровог описа борбе Амазонки у Тројанском рату, у *Илијади*. Међутим, грчки историчар Херодот сматрао је да оне потичу из степа јужне Русије, а описао их је као дивље, неустрашиве, немилосрдне ратнице, које су искључиво живе у женским племенима.

Неуобичајена легенда о женама ратницама вековима је пленила пажњу истраживача и научника вековима. Херодот наводи да назив Амазонке потиче од скитске речи која значи „убице мушкараца“. Најраспрострањенија теорија о настанку њиховог имена, утемељена на грчкој речи „амазос“, што значи без дојке, будући да су Амазонке, према предању, младим девојкама спаљивале или ампутирале десну дојку како им не би сметала при руковању луком, стрелом или копљем, није тачна јер су се жене могле служити оружјем подједнако добро и без одстрањивања делова тела.

Пошто су у племенима живе само жене, оне су једном годишње позивале мушкарце из оближњих племена ради размножавања. Мушку децу давале су очевима, прогнале их или осудиле на смрт, а девојчице су од малих ногу обучавале за животну улогу ратнице. Колумбовим открићем у 15. веку та легенда је поновно оживела, јер је он током освајања открио острво које су насељавале са-

мо жене. Истраживања подручја око реке Амазон и околних територија нису потврдила такве тврдње.

Последњих година, археолози и истраживачи имали су више успеха када је реч о решавању поменутих древних мистерија. На простору бившег Совјетског Савеза откривено је неколико археолошких налазишта која се приписују Скитима, номадском и ратничком народу који је имао врло развијену израду борилачког оружја и златног накита. Посебно је драгоцено откриће остатка насеља и гробница за које се верује да припадају женама ратницама. Налази се близу Покровке (Русија), где је око 600. године пре нове ере живело племе „Амазонки“. Пронађени су и бројни остаци оружја које су припаднице тог опасног племена користиле у ратничким походима.

Откривено је око 40 гробова жена, од којих је неколико имало нетипичне предмете за жене тог доба – оклопе и различито оружје, попут стрелица, ножева и мачева, што

искључује могућност да су то били симболични предмети коришћени у ритуалне сврхе. Још једно откриће представљало су тетоваже на остацима коже и мушкараца и жена. Како наводе извори, ратнице су правиле посебне тетоваже после сваког убијеног непријатеља. Тетоваже су различите – од животињских тотема до лобање с прекрштеним костима. Поменута открића јесу уверљива, одговарају временски и просторно причама о Амазонкама, али није са сигурношћу потврђено да је реч о женском племену ратница.

Рапе уз рапе с мушкарцима

На основу података, у ратним сценаријима жене су, слажу се историчари, најчешће учествовале индивидуално – прерушене у мушкарце или као жене. Историја о томе бележи низ занимљивих и упечатљивих примера. Не само да су се жене равноправно бориле с мушкарцима, већ су у појединим случајевима преузимале и команду, извојевавши значајне победе у биткама.

Већина женских војсковођа биле су краљице, којима је војно заповедништво било поверено уз политичку улогу коју су имале. Једна од првих ратница с европског простора, о којој постоје записи, била је британска краљица Бодичеа, из племена Ицени, 60. године пре нове ере – повела је народ на устанак против римских окупатора који су се устремили на освајање острва.

Рани историјски извори бележе Тиру, данску краљицу која је 890. повела војску против Немаца и наложила да се сагради зид који је земљу штитио од нападача. Урака, кастиљска краљица, која се после смрти мужа 1098. удала за Алфонса Арагонског, провела је остатак живота ратујући против супруга да би заштитила наследна права сина. Исабела Лоренска повела је 1492. војску у поход да ослободи супруга Ренеа. Сестре Амарон и Кена Хаселаар, у холандској историји забележене су као команданти одбране Харлема током шпанске инвазије 1568. године.

Примери одважних владарки забележени су и у осталим деловима света. Око 40. године сестре Трунг предводиле су у Вијетнаму скоро сто хиљада сељака на устанак против кинеске власти. Срушивши накратко кинеску власт, старија сестра Трунг Тац постала је владарка независне вијетнамске државе. Средином првог века Хау Му Лан била је прва позната ратница у Кини. У мушкој одећи, заузела је место у војсци свог оца и служила дванаест година. Предање каже да је било толико добра ратница да јој је командни официр, уверен да се ради о мушкарцу, понудио руку своје кћери.

Најпознатија жена која је икада предводила војску била је, свакако, Јованка Орлеанка, која је у Стогодишњем рату, прерушена у мушкарца, на челу француске војске ослободила Орлеан од Енглеза, окренувши ратну срећу у корист Француске.

Од касног 17. до раног 19. века у британској краљевској морнарици служило је више од 20 жена прерушених у мушкарце. Кит Каванаг или „Мајка Рос“ служила је у лакој коњици, у почетку прерушена у мушкарца, а потом као жена. Такође, у том саставу средином 18. века служила је и Ан Милс. Дебра Самсон, која је као мушкарац уче-

Јованка Орлеанка

РАТНИЦЕ У ЛАТИНСКОЈ АМЕРИЦИ

Недавна археолошка откопавања из Мексика и Перуа сведоче да су, много пре доласка Европљана, жене у Латинској Америци биле ратнице, владарке и свештенице. Пронађени

артефакти изложени су у Националном музеју жена у уметности у Вашингтону, а поставку чине глинени ћупови и велике слике на камену на којима су жене, које су уз традиционалне улоге домаћица и неговатељица, приказане и као ратнице.

У друштвима Латинске Америке, пре искрцавања Колумба, жене нису биле само ћерке, супруге, мајке и баке, већ и исцелитељке, бабице, писарке, уметнице, песникиње, свештенице, ратнице, владарке, па чак и богиње. На пронађеној грнчарији осликане су женске фигуре с копљима и штитовима, а на остацима већих стена приказиване су у формацијама налик ратним одредима.

ствовала у америчкој револуцији, примала је касније војну пензију, а њен супруг је на основу њеног војног ангажмана уживао одређене повластице.

Прерушене у мушкарце, многе жене бориле су се у Америчком грађанском рату. Сачувани су подаци о Францис Деј, која се борила као Франк Мејн, затим о Лизи Комптон, која је, кад је откривено да је жена, једноставно променила регименту, Франсис Мартин која је ратовала под именом Франк Хук, а ратничко умеће уновчила је како би остала са супругом. Ваља поменути и Џени Хоџес, која се представљала као Алберт Касијер и која је и после рата наставила да се облачи као мушкарац. Неке од најпознатијих жена командоса Америчког грађанског рата биле су шпијунке, попут Саре Ем Едмондс, односно „Френклина Томпсона“ у војсци Уније, или Лорете Џенет Веласкез, односно „поручника Харија Т. Буфорда“ у војсци Конфедерације. Обе су се, према потреби, преоблачиле у мушкарце.

Ратница које нису тајиле идентитет било је мало, али су, ипак, постојале. Тако су, на пример, у старом Риму забележене гладијаторке које су се у аренама бориле заједно с мушкарцима или против њих. У америчким индијанским племенима, попут Апача, женама је било дозвољено да учествују у борби, а у оквиру ратне обуке Индијанке су училе да јашу, користе нож, лук, стрелу и пушку, а у одсуству мушкараца чувале су и села. Најпознатија ратница из племена Апача била је Лозен, која се борила с поглавицом Џеронимом, позната у причама као „жена ратник“.

У индустријским друштвима жене су отворено учествовале у ратовима. Тако је било у Француској револуцији, Америчком грађанском рату и Првом светском рату. За време Француске револуције предложено је оснивање женске милиције, али идеја није реализована. У ре-

довима краљевске војске посебно се прославила Рене Бордо, која је као жена служила у краљевској коњици. У Америчком грађанском рату жене су се, не кријући идентитет, бориле углавном у јединицама Конфедерације.

Полно мешане јединице такође добро илуструју женску борбену способност. Иако већина формација које укључују жене нема строго борбену намену, њихове припаднице обучавају се у вештини употребе оружја, коју с времена на време успешно демонстрирају и на бојном пољу.

Учешће жена било је уобичајено у герилским ратовима, о чему сведоче примери из Вијетнама, Јужне Африке, Аргентине, Кипра, Ирана, Северне Ирске, Либана, Израела, Никарагве, где је документовано њихово ангажовање у борбеним формацијама. Тако је у Грчком грађанском рату (1943–1947) међу војницима борбених јединица било 20 одсто жена.

У земљама у којима је женама било забрањено служење у војсци, оне су се ангажовале на другачије начине, изводећи атентате, учествујући у шпијунским мисијама или у уличним борбама. Такву улогу жене су имале и у Грчкој, Француској, Пољској, Данској и Италији, где је више од 35.000 припадница лепшег пола било у партизанском покрету.

Прерушене девојке

Историја бележи низ примера у којима су жене, мање или више, активно учествовале у ратним сукобима. У Тридесетогодишњем рату, на пример, било је сасвим уобичајено да жене с мушкарцима одлазе у војне походе и активно учествују у ратним збивањима. Јачањем стајаће војске, као и постепеним регулисањем њене организације, жене су скоро нестале из војних формација.

Од средине 13. века жене су систематски потискиване из војске. Као последица тога, према објашњењу историчара, оне су „скривено“ улазиле у војску, а прерушене у мушкарце многе су оствариле и војне каријере.

Крајем јануара 1748. царско Дворско ратно веће први пут је примило обавештење да у пешачкој регименти у Хагенбаху као војник служи „прерушена девојка“. Та млада жена, Џоана Софија Котнер (1721–1802), ступила је 1738. у војну службу, што је годинама скривала, све док због повреде у борби није разоткривена, па је 1752. силом уклоњена из службе, иако је већ стекла чин наредника.

Најпознатија прерушена „амазонка“ аустријске војске била је Италијанка Франческа Санагата (1776–1865), која је, уместо брата, уписала војну академију у Бечу, стекла официрско образовање и 1797. као потпоручник ступила у војну службу. Служећи најпре у вараждинској 4. пограничној регименти, истакла се у ратовима с Француском. После службе у пешачкој немачко-банатској пограничној регименти број 12, прославила се у борбама за Ђенову, а њен идентитет није откривен упркос тешкој повреди коју је задобила у борби. У чин поручника унапређена је 1880. године, а годину касније повукла се из војске, највероватније због учесталих упала узрокованих сте-

Хана Снел

зањем груди. Кад је, напoкoн, цар Франц Други сазнаo за њен прави идентитет, допустиo је Франчески Санагати да задржи војни чин и право да у свечаним приликама носи униформу и одликовања. Одобрена јој је и доживотна поручничка пензија. Неколико година касније удала се и постала мајка четворо деце.

Жене су се у то време углавном из социјалних и економских разлога одлучивале да напусте своју „женску улогу“. Стварање бољих могућности за зараду, социјално и економско напредовање у занимањима која су била намењена искључиво мушкарцима, страх од сиромаштва и претеће проституције, најчешће су их нагнали на такав корак. Та појава постојала је у целој Европи у 15. и 16. а нарочито у 18. веку. Истраживања су показала да је око 75 одсто жена служило у копненој војсци или морнарици.

У потрази за авантурама

Временом, значајан моменат у одлучивању жена да учествују у ратним походима била је жеља за авантуром или осветом, што је карактеристично за многе партизанке и герилце. Поједине жене кретале су у бој са жељом да буду ближе вољеној особи. Бити жена прерушена у војника или морнара у војсци 18. и 19. века било је знатно лакше него што то данас изгледа. Медицинске инспекције приликом пријема у службу биле су ретке, а капути и шешири који су се тада носили били су погодни за прикривање женских одличја. О томе сведоче и портрети војника из 18. века, на којима се види да је дуга коса била честа појава, а било је распрострањено и ноше-

ње перика, за оне који су то могли себи да приуште. Нежнији женски глас и недостатак длака на лицу приписивани су младости и незрелости војника, који су у то време и иначе млади ступали у војску, а лична хигијена се сводила на прање до струка, тако да је женско тело уз мало напора могло да остане скривено.

Занимљив је и пример морепловца Џејмса Греја, заправо Хане Снел, која је живела у 18. веку. Она се придружила војсци у потрази за изгубљеним љубавником. Међутим, и када ју је он оставио, наставила је војничку службу у морнарици.

Неколико деценија касније случај Мери Ен Талбот сведочи о разлозима младих жена да живот посвете војном позиву. Наиме, Марија је била ванбрачно дете, што је у то време била срамота, па ју је њен старатељ продао капетану Боувену, команданту 82. пешадијске бригаде. Најпре је, током бројних пловидби, била капетанова сапутница, маскирана у дечака бубњара. Касније су је као бродоломника заробили Французи, код којих је служила као млађи официр трговачког брода.

Изазов лекарске професије

Чак и у 19. веку било је могуће да се одважне припаднице лепшег пола провуку у свет војске, резервисан искључиво за мушкарце. Један од таквих примера јесте случај жене која је као Џејмс Бери (1795–1865) примљена на Ројал колеџ за хирурге, који су похађали само мушкарци. Иако се мало зна о њеном пореклу, или правом име-

Флора Сандес

Болничарке у пољској болници

ну, остало је забележено да је као онижи крхки лекар остварила запажену каријеру у војсци, служећи у Јужној Африци, Маурицијусу, Западној Индији, Малти, Криму и Канади. Била је у стању да своју тајну успешно скрива у мушком окружењу. Постала је чак виши генерални инспектор болница, у чину генерал-мајора. Њен пол, као и чињеница да је у неком тренутку родила дете, откривена је на смртној постели.

Намеће се питање о мотивима таквог скривања током живота. У овом случају то је свакако била жеља за професионалним доказивањем, у каријери која је у то време била забрањена за жене.

Још једна жена, Бел Френсис, служила је у време Бурског рата, од 1899. до 1902, када је спасила неколико тешко рањених војника. Као награду за исказану храброст, представљена је краљици у Бакинџемској палати, која ју је одликовала Викторијиним крстом. Награда јој, међутим, никада није уручена, јер жене у то време нису биле подобне да је приме. Многи незванични преседани, забележени до 20. века, сведоче да су жене увек биле на фронтима широм света, само их је требало пажљиво потражити.

Хероине Првог светског рата

С обзиром на то да су војну историју углавном писали мушкарци за мушкарце, који су били и њени протагонисти, историчари управо у томе виде тешкоћу када је реч о истраживању полова. Са законски легализованом и постепено друштвено прихваћеном интеграцијом жена у

ПРВА ДАМА РАТНИ ИЗВЕШТАЧ – МИЛИЦА СТОЈАДИНОВИЋ

Песмама и лепоти Милице Стојадиновић Српкиње дивили су се многи и називали је Врдничком вилом, а Његош је после сусрета с њом у Трсту и Бечу записао – „Ја појета и она појета. Да нијесам калуђер, ето књегинје Црној Гори“. Рођена је 1828. у фрушкогорском селу Буковцу, код Новог Сада. Сарађивала је с многим листовима и била прва жена ратни извештач. Њену репортажу „Срце и барикаде из Београда“, који је 1862. био поприште ратних сукоба, објавили су бројни европски дневни листови. Тих дана, у јеку турског бомбардовања Београда, неустрашиво је обилазила престоницу, опсијући догађаје и војнике.

Умрла је 1878, заборављена од свих, на плочнику испред подрума у којем је живела у Савамали. Сахрањена је о трошку Београда, код цркве Светог Марка. После 27 година њени посмртни остаци пренети су у Пожаревац, а Нови Сад више од деценије слави и чува њено име литерарном манифестацијом „Милице у походе“.

СЛИКАРКА И БОЛНИЧАРКА НАДЕЖДА ПЕТРОВИЋ

Када је било најтеже, знаменита српска сликарка Надежда Петровић свој атеље заменила је пољском болницом. Рођена у Чачку, 12. октобра 1873. године. С породицом се 1884. доселила у Београд, где је положила испит за наставницу цртања у средњим школама. Била је ученица у атељеу Ђорђа Крстића, а касније се школовала и стварала у Минхену. Њено сликарство увело је српску уметност у токове савремене европске уметности.

Већ 1900. имала је прву самосталну изложбу у Београду, а деценију касније отворила је сликарску школу и учествовала на четвртој југословенској изложби. Бавила се и ликовном критиком. Још у Првом балканском рату учествовала је као добровољна болничарка на фронту, а српској војсци придружила се поново 1913. и 1914. године. Умрла је у Ваљево 1915. године, од пегавог тифуса, где је била на дужности болничарке.

европске војске од Првог светског рата, данас расте и интерес за то подручје научног рада.

Међу женама је одушевљење за рат било толико да су, напосто, тражиле близину бојишта, о чему говори и пример сликарке Стефани Холенстин (1866–1944). Дошавши 1915. као болничар под именом Стефан Холенстин с ворарлбершким стрелцима на јужно бојиште, убрзо се затекла на првој линији фронта. Како је њен прави идентитет убрзо откривен, морала је да се повуче из војне службе. Ипак је, исте године, као сликарка и ратни извештач примљена у Ратну конференцију на службу. Радила је и за бечки војни музеј. Као ратни извештач прославила се и Алис Схалек (1874–1956), уредница фељтона у бечком листу од 1903. године. Током Првог светског рата Алис Схалек била је једина жена на којој је приступ фронту био службено дозвољен. За извештачке заслуге, посебно на сочанском фронту,

Болничарка са повређеним у авиону

одликована је 1917. Златним крстом за заслуге и медаљом за храброст.

Дотадашња, широко распрострањена традиција искључивања жена из ратних активности доведена је у питање у првом од два највећа оружана сукоба у 20. веку. Први светски рат имао је одлике психолошког рата, који је изазвао велике промене у друштву због опште мобилизације и усмеравања свих ресурса за потребе рата. Новински натписи уочи избијања рата 1914. сведоче о деловању Покрета за права жена, веома милитантног јер је подржавао ратне напоре, иако се раније жестоко противио тој одлуци владе. Серијом наступа званичници су охрабривали мушкарце да се прикључе војсци, а жене да наставе свакодневне породичне активности.

У почетку, међутим, на активно учешће жена у ратним сукобима било које врсте није се гледало благоданом. Када се истакнута шкотска лекарка др Елси Инглис понудила да формира женску амбулантну јединицу, исмејана је у Ратној канцеларији речима: „Моја драга госпођо, иди кући и седи с миром!“. Флора Сандес (1876–1955) није прихватила тај савет, па се придружила амбулантној јединици са седам жена, у августу 1914, која је послата на фронт да помогне српским снагама, савезницима Велике Британије у борби против Аустријанаца. Сандесова је постигла признање без прерушавања, али у страниој армији, борећи се за опстанак стране нације.

Током прве ратне године две војне установе у Великој Британији биле су отворене за жене. Прва помоћ за негу повређених основана је 1907, као веза између јединица прве линије борбе и пољске болнице у којој су биле искључиво жене. Током рата њено особље возило је амбулантна кола, постављало народне кухиње и трупне кантине, често под опасним условима. До примирја оне су награђене одликовањима за храброст, укључујући и 17 војних медаље и орден Легије части. Такође, у то време деловао је и Одред добровољне помоћи који су чиниле медицинске сестре, формиран 1909. ради пружања медицинске помоћи за време рата. До лета 1914. оформљено је више од 2.500 одреда добровољне помоћи широм Британије.

На почетку рата Ратна канцеларија није била вољна да прихвати ове одреде на фронту, али то бесмислено ограничење је уклоњено наредне године и женама добровољцима старијим од 23 године дозвољено је да службују у болницама на Западном фронту, Месопотамији и Галипољу. Током наредне четири године 38.000 добровољаца из тих одреда радили су као асистенти медицинских сестара, возачи амбулантних кола и кувари. У првим данима женском медицинском особљу није био дозвољен приступ приликом извођења медицинских интервенција на првој линији фронта. Енглескиње Елси Нокер и Мари Чисхолм, међутим, нису мариле за забране, већ су извучиле рањенике из блата, пружале им прву помоћ и одвозиле их у пољску болницу, не обазирајући се на унакрсну ватру. Њихови подвизи нису прошли незапажено, па су 1917. одликоване британском војном медаљом за допринос примирју и спасавање британског pilota који је пао у нижијој земљи.

Иако су неустрашиве жене постигле признање као жене, то су учиниле супротстављајући се државним про-

ХРАБРИ КАПЛАР МИЛУНКА САВИЋ

43

Када је 1912. почео Први балкански рат, двадесеттворогодишња Милунка Савић одсекла је кике, на главу ставила шајкачу, обукла мушке чакшире и сељачки копоран и са више од 26.000 добровољаца кренула у Београд. Нареднику се представила као Милун и већ на Брегалници добила прву медаљу за храброст. До краја рата српска Јованка Орлеанка, како су је прозвали, постала је најодликованија жена у историји ратовања.

Ђерка Раденка и Милице, рођена 1889. у селу Копривници код Рашке, прерушила се у мушко да би од мобилизације заштитила брата. Од тог часа, дуже од четири године била је у мушком оделу и с пушком. Преко груди носила је два низа реденика, а један око паса. Без бомби није улазила у борбу, а умела је да их баца право у немачки ров. Убрзо је постала командир јуришног бомбашког одељења.

У једном јуришу Милунка је рањена, а када су у пољском превијалишту откопчали блузу младог рањеника, њена тајна је откривена. То није спречило неустрашиву Милунку да се у Првом светском рату истакне као бомбаш у Колубарској бици, где је за вишеструко херојство одликована Карађорђевог звездом са мачевима. Једина је жена у свету која је одликована француским орденом Ратни крст са златном палмом, руским орденом Светог Ђорђа, највишом медаљом за храброст Енглеске Светог Михајла Првог реда.

Ратна срећа није јој била наклоњена, па је приликом повлачења српске војске, 1915, још једном тешко рањена. Делећи судбину сабораца, преко Албаније је dospела на Крф, где је после лечења и опоравка у Бизерти, поново стала у борбене редове. Остао је запамћен њен подвиг када је у бици на Црној реци заробила 23 бугарска војника.

Половином 1918. Врховна команда савезничких армија наредила је да се похвала јунаштву српског наредника Милунке Савић прочита пред стројем у ставу „мирно“ свих јединица Антанте. Таква почаст није указана ниједном официру ни генералу. Приликом уручења француског ордена, пред њом су у знак поздрава спуштене заставе прослављених француских пукова из битака код Аргоа, Лијежа, Вердена и Марне. Одликовање јој је уручио командант Солунског фронта, генерал Франш д'Епера.

Између два светска рата Милунку Савић поштовали су широм Европе. На сусрете с ратним друговима одлазила је у шумадијској народној ношњи, а на њеним грудима блистао је низ одликовања. Познавала је Арчибалда Рајса, Флору Сенс, генерале Гедрата, д'Епера. Иако без школе, говорила је и писала енглески и француски довољно добро да равноправно комуницира са саборцима.

Пензију је, радећи 20 година као помоћно особље, стекла у Државној хипотекарној банци. Одбила је понуду да се пресели у Француску и да прима француску војну пензију. Уместо тога, изабрала је да живи у Београду, где су њена ратна херојства заборављена. За време Другог светског рата скоро годину била је заточена у логору Бањица. Умрла је у Београду 5. октобра 1973, а сахрањена је на Новом гробљу, у Алеји великана, уз највише државне и војне почести.

писима који су били на снази. Тек када је постало очигледно да се рат неће брзо завршити, женски огранци, у традиционално мушким оружаним снагама, коначно су организовани. После 1916. године одлучено је да се женама дозволи учешће у оружаним снагама, али само на административним пословима, како би замениле мушкарце који се упућују на фронт.

Краљевска морнарица била је прва оружана служба која је примила жене у своје редове. Формирана 1916, Женска краљевска поморска служба преузела је послове куvara, службеника, телеграфиста, шифрера и електричара. Процењује се да се тој служби до краја рата прикључило још 5.000 жена, од којих скоро 450 официра, а њихов успех је, такође, изазвао стварање еквивалентних служби у копненој војсци и ваздухопловству.

У јануару 1917. основан је Женски помоћни армијски корпус у коме су жене обављале послове возача, службеника, телефониста, конобарица, куvariца, али и инструктора за жене. Наредне године ваздухопловне јединице обједињене су у Краљевско ратно ваздухоплов-

Бјељинске
партизанке

ство, а истовремено је направљен и женски огранак – Женско краљевско ваздухопловство. Жене су се ангажовале на пословима чиновника, монтера, возача, куварица и продавачица у радњама. Све у свему, више од 100.000 жена служило је током Првог светског рата у униформама. Скоро половина била је повезана с медицинским пословима, а само малом проценту жена дозвољено је да буду близу борбе.

Искуство Дороти Лоренс сведочи о преовлађујућем ставу чиновништва када је реч о женама на фронту у Првом светском рату. У покушају да извештава с прве линије фронта, прерушена у мушкарца Дороти је путовала с ратишта на ратиште, те преживела 12 ноћи у рову пре него што је откривен њен идентитет. Током похода стекла је праву слику о условима под којима су војници били у рату. Њен бестселер, који је проистекао из тог искуства, осликава популарне послератне жеље за социјалним променама у Великој Британији.

На првој линији фронта

Организована војна обука за жене, као и њихово активно учешће у одређеним јединицама, уследили су тек у Другом светском рату. Наговештај таквог развоја могао се, у скромнијим размерама, приметити већ у Првом рату, такође на аустроугарској страни. Ангажовање девојака и жена у рату одвијало се искључиво на добровољној основи, било да су се шуњале кроз непријатељске редове и прикупљале информације о противнику, опскрбљивале војнике на положајима намирницама и во-

дом, или су као службенице радиле у цивилним и војним установама – у поштама или телеграфским службама.

Слика о улози жена у рату драстично је измењена у Другом светском рату. Због угрожености многих земаља, у крајње озбиљној ситуацији, у децембру 1941, Черчиллова ратна влада донела је Национални акт – број 2 којим је омогућена и мобилизација жена. Тим актом Британија је отишла даље од осталих окупираних земаља када је реч о мобилисању националних ресурса, па чак и од Немаца, јер је Хитлер оценио да Немце треба да остану код куће да негују будуће јуришнике. Током рата старосна граница за учешће жена у рату била је 43 године, односно 50 за ветеранке из Првог светског рата. Често су биле распо-

БОРАЦ БОМБАШ МАРИЈА БУРСАЋ

Током Народноослободилачке борбе на подручју Југославије, за народног хероја проглашена је 91 жена, од којих је 73 погинуло током НОБ-а, док је само 17 одликовано за живота. За прву жену народног хероја проглашена је, 15. октобра 1943, Марија Бурсаћ, борац, бомбаш Десете крајишке бригаде.

Марија је рођена 2. августа 1920. у селу Каменици, код Дрвара. Детињство је провела у родном селу, није ишла у школу, већ је као мала обављала пољске послове и помагала у кући.

Почетком 1939. прикључила се напредном омладинском покрету. Формирањем Десете крајишке ударне бригаде 1943. године ступила је у јединицу, где се истицала пожртвовањем и храброшћу. Приликом окршаја у селу Голубићу, код Книна, била је први пут лакше рањена. Средином 1943. разболела се од тифуса, али се одмах по оздрављењу вратила у јединицу. Неколико месеци касније, у нападу на јако непријатељско упориште у Пркосима, које је бранило неколико стотина немачких војника, Марија се као бомбаш нашла у првим редовима, али је у једном од јуриша смртно рањена. Сахрањена је 23. септембра 1943. на брежуљку Спасовине, у подножју родног села. Песник Бранко Ћопић посветио јој је песму „Марија на Пркосима“.

ређене у виталним гранама ратне индустрије, као и у женским одредима копнене војске.

Све јединице оружаних снага које су чиниле жене расформиране су после Првог светског рата. Женска краљевска поморска служба поново је окупљена у априлу 1939, а припаднице лепшег пола постале су део сваке јединице, и код куће и у иностранству. Неколико најбољих запослено је у тајној служби поморских комуникација, чији је задатак био да дешифрирају кодиране немачке поруке. До 1945. године око 72.000 жена носило је униформу британских снага, а Женски помоћни армијски корпус преформиран је у Помоћну територијалну службу, која је имала више од 190.000 припадница, укључујући и поручника Елизабету Виндзор, која је касније постала Краљица Елизабета II.

Жене су возиле и одржавале возила, али и руковале противавионским топовима. Припаднице Женске помоћне ваздухопловне снаге управљале су тајним радио-станицама и радарима. У ваздухопловним транспортним јединицама пилотирале су авионима од фабрика до аеродрома, понекад чак и преко Атлантика. Неколико жена у униформи погинуло је у ваздушним несрећама, укључујући и чувену предратну жену-пилота Ејми Џонсон.

Значајно је учешће жена и у војскама осталих земаља у Другом светском рату, попут Велике Британије и

СССР-а. Више од 800.000 жена бориле се у редовима Црвене армије, заједно са још 200.000 које су се прикључиле партизанским снагама. Више од 70 одсто жена бориле се на линијама фронта. У Великој Британији многе жене биле су укључене у противваздушну одбрану, иако је само мушкарцима било допуштено руковање топовима. У СССР-у жене су често обучаване за руковање снајпером, као и аутоматским оружјем, минобацачима и пушкама.

У Немачкој су жене током Другог светског рата учествовале у помоћним јединицама, а упућиване су и у противваздушну одбрану. Иако је тврдио да је учешће жена у руским снагама показатељ њихове слабости, Хитлер је 1945. године допустио формирање мешовитих и женских стројева.

Партизанке на свим пољима

Непосредно пред почетак Другог светског рата, под руководством Комунистичке партије Југославије, појачана је политичка активност жена, нарочито после образовања Народног фронта Југославије 1936. године. Шеснаест жена из Југославије учествовало је у Шпанском грађанском рату од 1936. до 1939. године.

Током Народноослободилачке борбе народа Југославије од јула 1941. до маја 1945. у редовима Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије бориле се више од 100.000 жена, од којих је више од четвртине храбро пало у јуришима на бојном пољу. О тадашњем степену равноправности жена говори и податак да се међу седам стотина партизанки из Прве пролетерске бригаде, на руководећим местима, по задатку Партије, нашло више од 300 жена бораца.

Велики број жена учествовао је у раду позадине, а посебно масовно учешће забележено је у устаничким крајевима. Под руководством Комунистичке партије, то-

ком Народноослободилачке борбе осниване су различите организације јер су и услови били другачији у појединим крајевима Југославије. Свима су циљеви били исти – ослобођење од окупатора, али и од зависности од мушкараца и неравноправног положаја у друштву.

Жене су се масовно укључивале у Народноослободилачки покрет – као делегати, политички комесари, командири и команданти, референти санитета, болничарке, борци, пушкомитраљесци, бомбаши, партијски и скојевски руководиоци и одборници народноослободилачких одбора. У почетку рата оснивани су месни, општински и градски одбори жена, а после великих успеха постигнутих у борби 1941. и 1942. године, формиране су посебне женске организације Антифашистичког фронта жена Југославије.

Чланице Фронта сакупљале су храну, одећу, обућу, санитарски материјал, водиле бригу о рањеницима, деци и изнемоглим људима, а биле су и мобилисане као болничарке у санитарску службу, ангажоване за одржавање курирских веза или обавештајне послове. Одбори су се већ у току лета и јесени 1941. називали одборима Антифашистичког фронта жена и међусобно су били организационо повезани. У ослобођеном Дрвару 21. августа 1941. одржана је Скупштина жена и женске омладине, на којој су били размотрени задаци жена током учешћа у Народноослободилачкој борби и пружања помоћи партизанским јединицама. Најављено је организовање жена на територијалном принципу. Истовремено, 20. августа 1941. Покрајински комитет Комунистичке партије за Србију указао је окружним комитетима на могућност и ра-

зноврсне облике ангажовања жена у партизанским јединицама и санитарској служби.

Од око 40.000 жена, колико је рањено током рата, више од 3.000 су постали тешки инвалиди. За народне хероје проглашена је 91 жена, а њих 3.344 добило је Партизанску споменицу 1941. Око 2.000 жена постале су официри Југословенске армије.

Ратиште брише разлике

„Рат је посао за мушкарце, а не за даме“ – поручује главна јунакиња филма *Прохујало са вихором*. Међутим, ратови у 20. веку оповргли су тај концепт, опомињући да је ратно стање подједнако брига и жена. Стручњаци тврде да је напредак у војној технологији и стратегији замаглио границу између ратних зона и домаћег терена, док су масовне комуникације и психолошки рат утицали на све народе у рату.

Раскидајући с прошлoшћу, у Првом светском рату жене су показале независност преузимањем послова од мушкараца и ризиковале живот радећи као медицинске сестре или возачи амбулантних кола на фронту. После завршетка рата женске ратне организације су у најчешће распуштене, па су мушкарци поново преузели контролу над униформисаним пословима. Са избијањем Другог светског рата жене су поново биле у борби, придружујући се европском покрету отпора. Стога су и мушко-женске разлике, у атмосфери тоталног рата, почеле да губе смисао.

Како су већина историчара у прошлости били мушкарци, не чуди што је било релативно мало интересова-

Тишове
партизанке

ња за женске перспективе историјских događaja или личности жена. Клима се данас променила – модерни историчари посветили су изузетну пажњу тој области. Изненађујуће или не, новооткривени подаци сведоче о дугој традицији жена које су, поред мушкараца, служиле у оружаним снагама својих држава и чији је допринос превазилазио негу рањеника. Сада је прихваћено да су жене подједнако компетентне као и њихове мушке колеге у многим пословима, али и у борби. Може се закључити да је рат подједнако важан посао и за мушкарце и за жене, и да, када до њега дође, не штеди ни једне ни друге.

У веку једнакости

Иако се војна служба и данас у многим деловима света и даље сматра углавном мушким занимањем, у новом миленијуму све више жена придружује се оружаним снагама. Америчка армија може се похвалити да броји више од 350.000 припадница лепшег пола, што је 16 одсто, а 2009. године око 60 жена имало је чинове генерала и адмирала, што је двоструко више него деценију раније.

Са завршетком Вијетнамског рата Америка се суочила с ерозијом интересовања мушкараца за војску. Преокрет је, међутим, наступио када су 1973. оформљене добровољачке јединице, па су жене

у униформама убрзо стигле и на Војну академију „Вест Поинт“, као и у остале војне школе. Данас их има у свим родовима војске, чак и међу борбеним пилотима. Иако до 2001. године није било жена на првој линији фронта, промена је уследила после интервенција у Авганистану и Ираку. Природа сукоба на тим територијама довела је до брисања полних разлика, па су осим у пешадијским јединицама, у којима их по правилима нема, у борбе одлазиле у оклопним, специјалним и артиљеријским саставима. Током сукоба припаднице америчких оружаних снага стекле су поверење и поштовање мушких колега, што је довело до потпуне интеграције жена у америчкој војсци.

ТАЈАНСТВЕНЕ НИНЦА ЗАВОДНИЦЕ

У свету нинџи, древних јапанских ратника обучених источњачким борилачким вештинама, који се унајмљују за шпијунирање или атентат, жене се, ишчекујући мужеве, нису бавиле само одгајањем деце. Неке од њих и саме су биле нинџе.

Куноичи, или жене ратнице, биле су стални део нинџа редова. Наоружане смртоносним вештинама, али и урођеним женским шармом, успевале су да се инфилтрирају међу непријатељске линије, успешно обављајући шпијунске задатке. Када је реч о убојитости, нису заостајале за мушким колегама. Иако их је било знатно мање него мушкараца, у шпијунским задацима и нарученим плаћеним убиствима завођење је, како се показало, било делотворније од нунчаки и шурикена.

Куноичи су обучаване на исти начин као и мушкараци, а осим физичког и психичког тренинга имале су и психолошку обуку, обуку интуиције и манипулације ради лакше контроле непријатеља. Да би њихове намере остале неоткривене, усавршавале су и дамске манире, плес, певање и свирање. Најпоузданије технике нинџа ратница биле су изненадни напади на виталне делове тела, које су се најчешће изводиле скривеним оштрицама, танким иглама за косу и другим скривеним оружјем.

Гадафијева
шелохранишељка

Ен Данвуди је прва жена која је добила чин генерала са четири звезде, што је највиши чин који се може достићи у америчкој војсци. Сваке године велики број жена буде награђено медаљама за храброст, а неколико најбољих чак и сребрним звездама – највишим војним одликовањем.

Због карактерних и социјалних особина, израженијих способности запажања, стручњаци саветују да се повећа учешће жена у оружаним снагама. Оне су се доказале у интендантској служби, на пословима одржавања радио-веза, у одржавању софистициране опреме, као логистичари, преговарачи, војни полицајци... Ове тврдње поткрепљује и податак да петину војних полицајаца у Великој Британији чине жене. Међутим, женске особине највише су дошле до изражаја у ситуацијама када је потребно преговарати.

За разлику од америчког искуства, на Старом континенту прве жене ступиле су у оружане снаге углавном у последњој деценији века који је за нама. Бугарска војска, на пример, која се од краја осамдесетих тешко отварала за жене, данас у својим редовима има око 2.000 припадница, које чак упућује и у мировне мисије. Грчка је 1979. примила прве жене у војне саставе, али су високе војне школе за њих остале затворене све до 1990. године. Грчкиње и данас имају ограничен приступ трупима и војним школама. Тек 2000. године прва Грчкиња је служила у морнарици. У Пољској су жене дуго служиле искључиво као медицински радници, у Чешкој и Мађарској је тај процес

прилично одмакао. Ипак, и у војскама ових земаља жене углавном имају традиционалне улоге. У Румунији једна жена чак има и чин генерала.

Као и већина Скандинаваца, Швеђани су дозволили женама да постану прави „трупаше“. Норвежани су, на пример, први примили жене у службу на подморницама, али и у све остале родове војске. Французи су још седамдесетих година „женске трупаше“ изједначили с мушким, али све до осамдесетих нису учинили озбиљније кораке да стварно побољшају интеграцију жена у јединице. Данас Францускиње учествују у мировним мисијама, Белгијанке улазе у војне редове још седамдесетих, али их данас има око седам одсто и већина служи у логистици и администрацији. Шпанија је 1988. започела регрутацију жена, а Португал је то учиnio 1992. године. Иако Португалке званично могу да конкуришу за све родове, у стварности немају шансе да постану маринци, односно специјалци.

Поверити живот дамама

Новија историја бележи да су у појединим земљама припаднице лепшег пола у униформама, обучене у рат-

ним вештинама, биле високо цењене. Још откад је 1969. преузео власт у Либији, о безбедности Моамера ел Гадафија, лидера који је однедавно у фокусу свих светских медија, брину се телохранитељке из редова Гарде, које су школоване на посебној Женској војној академији. На тај начин контроверзни лидер је у свет послао поруку да су даме подједнако добри чувари као и мушкарци. Теоретичари безбедности тврде да је жена телохранитељ пожељна у обезбеђењу важних личности јер је снајперисти, иако врхунски обученом професионалцу, теже да повуче обарач на жену и за то му је потребно пет секунди више него када пуца у мушкарца.

Земља која може да се похвали правим ратницама јесте Израел, где су жене обавезне да служе војни рок. Од пре две године оне имају могућност да се обучавају у свим војним јединицама, чак и међу командосима. У тој земљи за мушкарце војна обавеза траје три године, а за жене углавном две. Оне су до пре неколико година махом обављале административне послове, а данас су и инструкторке у тенковима, војне полицајке... ■

У ВОЈСЦИ СРБИЈЕ

Историја наше војске бележи да жене после Другог светског рата нису могле да се школују у војним школама. Први пут је то учињено 2007, а у септембру ће прва генерација официрки понети чин потпоручника. Систематско школовање за официрске и подофицирске дужности требало би да промени улогу жена у оружаним снагама, тако што ће оне од административног особља постати равноправни учесници система одбране.

Данас Војска Србије има 17 жена официра, 33 жене подофицира, више од 820 жена професионалних војника, а 1.100 је запослено као цивилна лица, што чини нешто мање од осам процената у односу на укупан број професионалних припадника Војске.

Осамдесетих година прошлог века у Југословенску народну армију, 1983, у оквиру експерименталног укључивања жена у оружане снаге, за добровољно служење војног рока пријавило се 5.200 кандидаткиња, махом из Србије и БиХ. Већ наредне године пријавило се знатно мање – 1.500, а 1985. свега 372 девојке. У периоду од 1983. до 1985. у ЈНА је упућено 2.779 жена. Добровољни војни рок трајао је два месеца и 22 дана за жене војнике, а пола године за официре.

Укључивање жена у оружане снаге СФРЈ оправдано је потребом за „побољшањем положаја жена у југословенском друштву“. Од покушаја се одустало после две године јер се ЈНА суочила с бројним тешкоћама, па је интересовање жена за служење војног рока драстично опало.

Највећи број жена, око 80 одсто, определио се за Школу резервних официра, а најпопуларнији родови били су веза, поморство и саобраћајна служба. До 2007. жене нису добиле прилику да похађају Војну академију или неку од средњих војних школа.

БРИГАДНИ ГЕНЕРАЛ ЛОРЕТА РЕЈНОЛДС

Први пут у 96 година дугој историји Корпуси морнарица САД добили су женског генерала на челу чувеног центра за обуку на острву Парис у Јужној Каролини. Бригадни генерал Лорета

Рејнолдс позната је и као прва жена која је командовала морнарицима у борбеној зони. Униформу морнарица носи већ четврт века, а командовала је морнаричким јединицама од одреда до батаљона. Претходно је била на дужности у Окинави и Квантику, у Ираку и Авганистану, где је, такође, била прва жена која је командовала морнарицима.

